

BATI MEDENİYETİNİN DOĞULU KÖKENLERİ, JOHN M. HOBSON

The Eastern Origins of Western Civilisation, John M. Hobson

Ali DADAN

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Ü. Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye [ror.org/013s3zh21](https://orcid.org/013s3zh21)
Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University Ahmet Kelesoglu Faculty of Theology Department of Islamic History and Arts Department of Islamic History, Konya Türkiye
 alidadan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3860-0389>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review
Geliş Tarihi / Received: 27.05.2024
Kabul Tarihi / Accepted: 14.06.2024
Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

 Atıf / Cite as: Dadan, Ali. "Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri, John M. Hobson". *Mütefekkir* 11/21 (2024), 321-328. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1501625>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

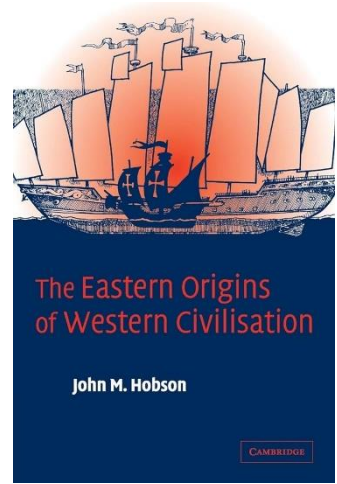
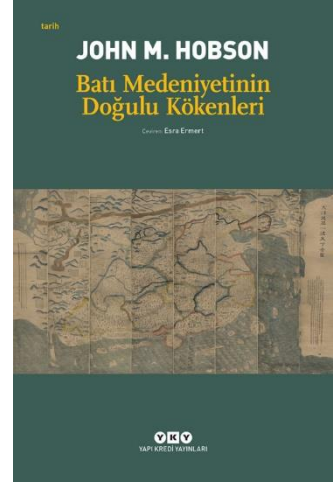
 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

BATI MEDENİYETİNİN DOĞULU KÖKENLERİ, JOHN M. HOBSON*

John M. Hobson'ın *The Eastern Origins of Western Civilization* adlı eseri,¹ Türkçeye *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri* adıyla çevrilmiştir. Esra Ermert tarafından çevrilen bu eser Yapı Kredi Yayınları arasında yayımlanmıştır. Kitap, Türkiye'de ilk olarak 2007 yılında basılmış, 2023 yılı itibarıyla dokuzuncu baskısını yapmıştır. Bu çeviri kitap, Hobson'ın Batı medeniyetinin gelişiminde Doğu'nun katkılarını vurgulayan temel noktaları ve Avrupa-merkezci (Eurocentric) tarih yazımına karşı getirdiği eleştirileri Türk okuyucusuna sunmaktadır. Hobson'ın "Önsöz ve Teşekkür"ü ile başlayan bu çeviri eser; "Eski Batı'nın Avrupamerkezci mitine karşı koymak: Oryantal Batı'nın keşfi" başlıklı bir giriş dışında, "Erken İlerlemeci olarak Doğu: Doğu 500-1800 tarihleri arasında Oryantal küreselleşme kanalıyla dünyayı keşfedip ona öncülük ediyor", "Batı sondaydı: Oryantal küreselleşme ve Hıristiyanlığın keşfi, 500-1498", "Geç ilerlemeci olarak Batı ve geriden gelmenin avantajları: Oryantal küreselleşme ve Batı Avrupa'nın ilerlemiş bir Batı olarak yeniden yapılanması, 1492-1850" ve "Sonuç: Oryantal Batı, Batı'nın Avrupamerkezci mitine karşı" başlıklı dört ana bölümden oluşmaktadır.

Batı medeniyetinin kökenleri ve gelişimi hakkında geleneksel görüşleri sorgulayan önemli bir çalışma olan eserin orijinal hâli ilk olarak 3 Haziran 2004 tarihinde Cambridge University Press tarafından yayımlanmıştır. Bu kitap, Batı'nın yükselişle ilgili geleneksel Avrupa-merkezci anlatıyı sorgulamakta ve Batı medeniyetinin gelişiminde Doğu'nun önemli katkıları olduğunu vurgulamaktadır.

Hobson eserinde Batı medeniyetine yön veren birçok kilit yenilik ve gelişmenin aslında Doğu'da ortaya çıktığını savunmaktadır. Avrupa'daki

* John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev. Esra Ermert (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019).

¹ John M. Hobson, *The Eastern Origins of Western Civilisation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

ilerlemelerin, büyük ölçüde Doğu'daki yeniliklerden etkilendiğini ve Batı'nın bu temeller üzerinde yükseldiğini öne sürmektedir. Örneğin Hobson Avrupa'daki ilerlemelerde kritik rol oynayan matbaa, barut ve pusula gibi icatların aslında Çin kökenli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Doğu medeniyetlerinin Avrupa Merkantilizmi ve Ticaret Devrimi'nden çok önce kurdukları geniş ticaret ağlarıyla birlikte ekonomik sistemlerine dikkat çekmektedir. Bu bakış açısı Doğu'yu küresel tarihi anlatılarda etkin ve baskın bir oyuncu olarak konumlandırarak, Batı'nın etkisi altında kalmış miskin bir bölge olarak algılanmasına karşı çıkmaktadır.

Hobson'un eseri, tarihsel olayları bu anlayışla yeniden değerlendirerek, ana akım tarih anlatılarında şekillenmiş olan önyargıları düzeltmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma sadece daha dengeli bir dünya tarihi perspektifi sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki karşılıklı etkileşimlerin ve bağlantıların önemini vurgulamaktadır.

Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri adlı kitap Batı medeniyetinin tarihine dair geleneksel Avrupa-merkezci yaklaşımlara karşı çıkan cesur bir eserdir. Hobson, Batı'nın bilim, teknoloji, ticaret, felsefe ve diğer alanlardaki üstünlüğünün tamamen kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığı şeklindeki yaygın inancın aksine, bu gelişmelerin büyük ölçüde Doğu medeniyetlerinden (özellikle İslam dünyası, Çin ve Hindistan) etkilenecek ve esinlenerek ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu etki şu üç ana tema altında özetlenebilir:

1. Doğu'nun Felsefe, Bilim ve Teknolojiye Katkıları: İslam dünyası, VIII. yüzyıldan itibaren bilimsel bilgi birikimini büyük ölçüde genişletmiş ve Antik Yunan, Roma ve Pers uygarlıklarının mirasını koruyarak geliştirmiştir. Hobson, özellikle Bağdat'taki Beytül-Hikme gibi kurumların, Antik Yunan bilim ve felsefe eserlerini Arapça'ya çevirerek muhafaza ettiğini belirtir. Bu çeviri hareketi, Batı'da Rönesans dönemine kadar süren bir bilgi aktarımının temelini oluşturmuştur (s. 182). Bu süreçte, İslâm âlimleri, sadece mevcut bilgiyi korumakla kalmamış, aynı zamanda onu geliştirmiştir. Örneğin, İbn Sînâ (Avicenna), Ebû Nasr Fârâbî (Avennasar) ve İbn Rüşd (Averroes) gibi düşünürler, tıp, felsefe ve bilimsel metodolojiye önemli katkılarda bulunmuşlardır. İbn Sînâ'nın el-Kânûn fi't-Tıbb adlı eseri, Batı'da XVI. yüzyılın sonuna kadar temel tıp kitabı olarak kullanılmıştır (s. 186). Ayrıca, İbn Rüşd'ün Aristoteles üzerine yaptığı yorumlar, Batı'da skolastik düşüncenin şekillenmesine ve Aristoteles'in Batı düşüncesindeki yerinin sağlamlaşmasına büyük katkı sağlamıştır. İbn Rüşd'ün çalışmaları, özellikle XII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da büyük ilgi görmüş ve İbn Rüşdcülük adı verilen bir düşünce akımının doğmasına yol açmıştır. Bu akım, Batı'da entelektüel hayatı derinden etkilemiş ve Aydınlanma düşüncesinin temellerini atmıştır. Bu dönemde İslam dünyası, astronomi, matematik ve kimya gibi alanlarda da önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Örneğin Harezmi'nin cebir alanındaki çalışmaları, Batı'da matematiksel düşüncenin gelişiminde kritik bir rol oy-

namıştır (s. 183). Doğu ile Batı arasındaki felsefi ve entelektüel etkileşimler, sadece yazılı eserlerin aktarımıyla sınırlı kalmamıştır. Hobson Doğu'dan gelen gezginlerin, tüccarların ve bilim insanlarının Batı'daki entelektüel hayatı doğrudan etkilediğini belirtir. Örneğin İslam dünyasından gelen bilginler Endülü's'te Kurtuba ve Toledo gibi şehirlerde Batılı bilginlerle bilgi alışverişinde bulunmuşlardır (s. 139, 182). Bu tür irtibatlar Batı'da entelektüel canlılığın artmasına ve yeni düşüncelerin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Hobson, Çin'in teknolojik yeniliklerinin Batı medeniyetine olan etkilerini de vurgular. Çin'in icat ettiği barut, pusula, kâğıt ve matbaanın Batı'da büyük dönüşümlere yol açtığını belirtir (s. 203). Barut, Batı'da askerî teknolojinin gelişimini hızlandırmış ve savaşların seyrini değiştirmiştir. Pusula, denizcilikte devrim yaratarak Avrupalı denizcilerin yeni keşifler yapmasını sağlamış ve böylece coğrafi keşifler çağını başlatmıştır. Kâğıt ve matbaa ise bilgi ve düşüncenin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak Rönesans ve Aydınlanma çağına zemin hazırlamıştır.

Çin'in tarım tekniklerinin de Batı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Özellikle su değirmenleri ve demir pulluk gibi tarımsal yenilikler (s. 204), Avrupa'da tarım üretkenliğini artırmış ve ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Ayrıca, Çin'in seramik ve ipek üretim teknikleri, Batı'da bu ürünlerin imalatını ve ticaretini etkilemiştir. Bu teknolojik aktarım, Batı'nın ekonomik ve sosyal yapısında derin değişikliklere neden olmuştur.

İngiliz sanayi devriminden çok önce Çin'de sanayileşmenin var olmasına rağmen Çin'in tüm dünyayı etkisine alacak bir medeniyete dönüşememesinin nedenini Batı'nın sömürgeci anlayışının olduğunu vurgular.

Çin'in sanayileşme sürecinin Batı'nın sanayi devriminden çok önce başladığını belirtir. 1100'lü yıllarda Sung Hanedanlığı döneminde Çin, endüstriyel bir mucizeyi gerçekleştirmiş ve birçok teknolojik yeniliği hayata geçirmiştir. Ancak Hobson, bu gelişmişliğe rağmen Çin'in tüm dünyayı etkisi altına alacak bir medeniyete dönüşememesinin nedenini, Batı'nın aksine sömürgeci bir anlayışa sahip olmaması nedeniyle kısıtlı kalan pazar olgusunda arar. Hobson'a göre, Batı'nın sanayi devrimini ve küresel hegemonyasını sağlayan en önemli etkenlerden biri, sömürgeci politikalarıdır. Batı, Doğu'nun teknolojik ve düşünsel kaynaklarını alıp kendine mal ederek, bu kazanımları kendi sanayileşme süreçleriyle bütünleştirerek geliştirmiştir (s. 263). Çin, tarihsel süreçte genişlemeci ve sömürgeci politikalar yerine, kendi iç dinamiklerine odaklanmayı tercih etmiştir. Bu durum, Çin'in kendi kendine yeterli olma çabasının bir sonucu olarak, dışa kapalı kalmasına ve küresel ticaret ağlarında etkin bir rol oynamamasına yol açmıştır. Hobson, Batı'nın ise tam tersine, küresel ticaret ağlarını ve sömürgeciliği kullanarak ekonomik ve endüstriyel üstünlüğünü pekiştirdiğini belirtir. Öte yandan, Çin'in sömürgeci bir yaklaşım benimsememesi, zamanla sanayisinin ve

ekonomik gücünün gerilemesine neden olmuştur.

Hindistan'ın matematik alanındaki katkıları da Hobson'ın eserinde önemli bir yer tutar. Özellikle, sıfır rakamının ve ondalık sistemin Batı'ya aktarılması, matematiksel hesaplamalarda devrim niteliğinde bir gelişmeye neden olmuştur (s. 183). Bu sayı sistemi Batı'da hem bilimsel araştırmalarda hem de ticarete büyük kolaylık sağlamıştır. Ayrıca, Hint matematikçilerinin trigonometri ve cebir alanındaki çalışmaları, Batılı bilim insanlarının bu alanlardaki gelişmelerine katkıda bulunmuştur (s. 184). Buna ek olarak İslam dünyasından gelen astronomi, matematik ve tıp bilgileri, Batı'da bilimsel devrimlerin önünü açmıştır. Bu bilgi transferi, Batı'nın kendi bilimsel ve teknolojik yeniliklerini geliştirmesine zemin hazırlamış ve Aydınlanma Çağı'nın doğuşuna katkıda bulunmuştur.

2. Ticaret ve Ekonomik Etkileşimler: Kitap, Orta Çağ boyunca Doğu ve Batı arasındaki ticaret yollarının, özellikle İpek Yolu'nun, ekonomik ve kültürel alışverişte ne kadar önemli olduğunu açıklar. Doğu ile Batı arasındaki ticaret yolları sadece mal ve hizmetlerin değil, aynı zamanda kültürel ve teknolojik bilginin de aktarımını sağlamıştır. Bu ticaret yolları sayesinde Batı medeniyeti pek çok Doğulu icadı, aleti, edevatı ve yeniliği tanıyarak benimsemiştir.

Orta Çağ boyunca, İpek Yolu olarak bilinen kara ticaret yol ağı Doğu'nun lüks mallarının Batı'ya ulaşmasında nasıl hayati bir rol oynadığını detaylandırır. İpek, porselen, baharat ve diğer lüks mallar Batı'da büyük talep görmüş ve bu ticaret Avrupa ekonomisinin canlanmasına katkı sağlamıştır (s. 203). Kara ticareti kadar deniz ticareti de benzer şekilde önem arz etmiştir. Hint Okyanusu ticaret ağı ise Doğu Afrika, Arap Yarımadası, Hindistan ve Güneydoğu Asya'yı birbirine bağlamıştır. Çin'den gelen mallar, Hint Okyanusu üzerinden Arap tüccarları tarafından Akdeniz limanlarına taşınmıştır. Bu deniz yolları Doğu'nun zenginliklerinin Batı pazarlarına akışını sağlamış ve Avrupa'da ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiştir.

Doğu ile Batı arasındaki ticaret Batı Avrupa'da ekonomik gelişmelerin yanı sıra sosyal dönüşümlere de zemin hazırlamıştır. Hobson, bu ticaretin, Avrupa'da şehirleşme sürecini hızlandırdığını ve yeni ticaret merkezlerinin ortaya çıkmasına katkı sağladığını belirtir. Orta Çağ boyunca Venedik, Ceneviz ve Pisa gibi İtalyan şehir devletleri Doğu ile Batı arasında süregelen bu ticareten büyük kazançlar elde etmiş ve bu şehirler önemli ticaret merkezleri hâline dönüşmüştür.

Bu ticaret aynı zamanda Avrupa'da para ekonomisinin gelişimini desteklemiştir. Doğu'dan gelen değerli metaller ve paralar Avrupa'da ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin artmasını sağlamıştır. Bu süreç feodal ekonomik sistemin çözülmesine ve kapitalist ekonomi sisteminin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur (s. 191).

Hobson, ticaretin siyasi yapılar üzerindeki etkilerini de ele alır. Doğu ile ticaret yapan Avrupa devletleri ticaret yollarını ve ticaret merkezlerini kontrol etme arzusu nedeniyle siyasi ve askerî stratejilerini şekillendirmiştir. Haçlı Seferleri gibi olaylar büyük ölçüde ticaret yollarını ve zengin Doğu şehirlerini kontrol etme amacı taşımıştır (s. 125). Bu seferler, Batı'nın Doğu ile daha yoğun bir etkileşime girmesini, Doğu'nun kültürel ve teknolojik zenginliklerini daha yakından tanınmasına sağlamıştır.

3. Siyasi ve Askerî Etkileşimler: Kitabın ele aldığı bir diğer önemli konu Doğu ve Batı arasındaki siyasi ve askerî etkileşimlerdir. Hobson, bu etkileşimlerin Batı'nın siyasi ve askerî yapılarını, stratejilerini, kurumlarını nasıl şekillendirip dönüştürdüğünü detaylı bir şekilde inceler.

Bu dönemde İslam orduları askerî strateji ve teknolojilerde önemli yenilikler geliştirmiştir. Örneğin İslam ordularının kullandığı hafif süvari birlikleri ve hızlı hareket kabiliyeti Batı ordularının taktik ve stratejilerini değiştirmiştir. Ayrıca İslam ordularının geliştirdiği kuşatma teknikleri ve mühendislik bilgisi, Batı'da kale inşaatı ve savunma sistemlerinde yeniliklere yol açmıştır.

İslam dünyası o dönemde askerî organizasyon ve lojistik alanlarında da ileri düzeye çıkmıştır. İslam orduları geniş bir coğrafyada etkin bir şekilde hareket edebilmek için karmaşık lojistik ağlar kurmuş ve bu ağlar Batı orduları tarafından da benimsenmiştir. Hobson, bu askeri organizasyon ve lojistik sistemlerinin Batı'da feodal askerî sistemden profesyonel ordulara geçiş sürecinde etkili olduğunu belirtir.

Haçlı Seferleri Doğu ve Batı arasındaki askerî ve siyasi etkileşimlerin en önemli örneklerinden biridir. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında gerçekleşen Haçlı Seferleri Batı Avrupa'nın Orta Doğu'daki Müslüman devletlerle doğrudan temas kurmasına neden olmuştur. Haçlı Seferleri sırasında, Batılı askerler ve yöneticiler, İslam dünyasının ileri askeri teknikleri ve stratejileriyle tanışmışlardır. Bu deneyimler, Batı Avrupa'da askeri tekniklerin ve stratejilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, Haçlı Seferleri sırasında Batılılar İslam dünyasının ileri idarî ve hukuki sistemleri hakkında bilgi edinmiş ve bu bilgileri kendi toplumlarına taşımışlardır. Hobson, bu sürecin Batı Avrupa'da feodal sistemin çözülmesine ve merkezî devlet yapılarının güçlenmesine katkıda bulunduğunu savunur. Diğer taraftan Hobson, XIII. yüzyılda Moğolların Asya'nın büyük bir kısmını istila ederek Batı'ya kadar uzanan geniş bir imparatorluk kurmasının, Batı'nın askeri stratejilerini ve düşüncesini etkileyerek, Batı ordularının evriminde önemli bir rol oynadığını ele alır.

Osmanlı İmparatorluğu XIV. yüzyıldan itibaren Batı'nın siyasi yapısını önemli düzeyde etkilemiştir. Osmanlıların Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi Batı Avrupa'da siyasi ve askerî ittifakların oluşumuna yol

açmıştır. Hobson, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve idari sistemlerinin Batı üzerindeki etkilerini detaylandırır. Örneğin, Osmanlıların merkezî idari sistemi ve etkin vergi toplama yöntemleri Batı Avrupa'da devlet yapılarının merkezileşmesine ilham kaynağı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri başarıları, Batı'da askeri reformlara da yol açmıştır. Osmanlı ordusunun profesyonel ve disiplinli yapısı Batı'da paralı askerlerden oluşan ordulardan profesyonel devlet ordularına geçiş sürecini hızlandırmıştır. Ayrıca Osmanlıların topçu birlikleri ve kuşatma teknikleri Batı'da askeri teknolojinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Hobson, bu askeri yeniliklerin Batı'da Rönesans döneminde askeri devrimlere yol açtığını ve modern askeri stratejilerin temelini oluşturduğunu savunur.

Yazarın amacı ve katkısına gince; John M. Hobson'ın Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri adlı eseri, Avrupa-merkezci tarih yazımına meydan okuyarak Batı medeniyetinin gelişiminde Doğu'nun katkılarını vurgulayan önemli bir çalışma olma özelliği taşımaktadır. Hobson, bu eserinde Batı'nın bilimsel, teknolojik, ekonomik, askeri ve entelektüel ilerlemelerinin büyük ölçüde Doğu ile olan etkileşimlerden beslendiğini savunur. Yazarın temel amacı, Batı medeniyetinin tarihini yeniden değerlendirmek ve bu sürecin çok kültürlü ve etkileşimli doğasını ortaya koymaktır. Geleneksel Avrupa-merkezci tarih yazımı Batı medeniyetinin üstünlüğünü ve diğer medeniyetlerden bağımsız olduğunu vurgular. Bu perspektif Batı'nın ilerlemelerini kendi içsel dinamiklerine ve benzersiz yeteneklerine atfeder. Ancak Hobson, bu bakış açısının yanıltıcı ve eksik olduğunu öne sürer. Onun çalışması, Batı medeniyetinin gelişiminin özellikle Orta Çağ ve erken modern dönemlerde, Doğu medeniyetlerinden alınan bilgi, teknoloji ve kültürel etkiler sayesinde gerçekleştiğini gösterir. Bu etkileşimler, Batı'nın kendi entelektüel ve bilimsel devrimlerini gerçekleştirmesine zemin hazırlamıştır (s. 308).

Hobson'ın çalışması, tarih yazımında yeni bir yaklaşımı teşvik eder. Bu yaklaşım, dünya tarihini daha kapsamlı ve küresel bir perspektiften ele almayı önerir. Hobson, Batı ve Doğu medeniyetleri arasındaki karşılıklı bağımlılıkları ve etkileşimleri vurgulayarak, tarihin yalnızca bir bölgenin üstün başarılarının hikâyesi olmadığını aksine küresel bir iş birliği ve etkileşim süreci olduğunu savunur. Bu yaklaşım tarih çalışmalarında daha dengeli ve kapsayıcı bir düşünce yapısının önemini ortaya koyar. Hobson'ın çalışması, tarihçilerin yalnızca Avrupa-merkezci kaynaklara ve anlatılara odaklanmak yerine, küresel bağlamda daha geniş bir kaynak yelpazesini dikkate almalarını teşvik eder. Bu husus tarih yazımında daha çeşitli ve kapsamlı bir bilgi birikimini mümkün kılar. Ayrıca Hobson'ın çalışması, öğrencilere ve akademisyenlere tarihsel olayları ve süreçleri daha geniş bir bağlamda değerlendirme becerisi kazandırır.

Sonuç olarak John M. Hobson'ın Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri adlı eseri, Batı medeniyetinin gelişiminde Doğu'nun önemli katkılarını vurgulayan ve geleneksel Avrupa-merkezci tarih algısını sorgulayan bir çalışmadır. Hobson, Batı'nın bilimsel, teknolojik, ekonomik, felsefi ve askeri ilerlemelerinin Doğu'dan aldığı bilgi ve yeniliklerle mümkün olduğunu savunur. İslam dünyası, Çin, Hindistan gibi medeniyetlerin Batı üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ele alarak, tarihin çok kültürlü ve etkileşimli doğasını ortaya koyar. İpek Yolu ve deniz ticareti gibi ekonomik etkileşimler, Batı'nın ekonomik ve kültürel dönüşümünde önemli rol oynamıştır. Hobson'ın eseri Batı medeniyetinin küresel bir etkileşimin ürünü olduğunu göstererek, tarih yazımında daha geniş ve kapsayıcı bir perspektifin önemini vurgulamasının yanı sıra modern dünyada kültürel hoşgörü ile iş birliğini teşvik eder. Burada akla gelen bir diğer husus Hobson'ın Batı medeniyetini evrensel olarak düşünmesi ve Batı medeniyetinin doğulu yönlerine atıfta bulunarak insanlığın ortak tecrübesi olduğunu farklı bir bakış açısıyla anlatmak istemesidir.

KAYNAKÇA

Hobson, John M. *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. çev. Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Hobson, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489013>

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Ali Dadan.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.